

 DOI: 10.22124/jol.2025.29428.2555

Research Article

University of Guilan

Iranian association of penal law

Criminal law Research
A Biannual Journal
Vol . 16, No.2, Fall (2025) & Winter 2026(Serial 32)

A Victimological Reading of the Al-Hassan Case in the International Criminal Court: A Reflection on Gender-Based Violence

1. Zeynab Bagherinejad,

Assistant Professor, Department of Criminal Law and Criminology, Faculty of Law, Theology and Political Science, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

2. Aref Esmaealzadeh

Master's student, Department of Criminal Law and Criminology, Faculty of Law, Theology and Political Science, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran
(Corresponding Author: rf.esmailzadeh@gmail.com)

Submit Date: 2024/12/31

Accept Date: 2025/07/13

Abstract:

This study adopts a victimological approach to examine the impact of gender-based violence in the *Al Hassan* case before the International Criminal Court, analyzing the dimensions of gendered victimization, the challenges of achieving justice, and the necessity of gender-sensitive approaches. Using a theoretical framework and analysis of case data and scholarly sources, it seeks to answer the main research question: how can effective and comprehensive justice be ensured for victims of gender-based violence in cases such as *Al Hassan*? Findings indicate that forced marriages, repeated rapes, and the imposition of extremist Sharia law in Timbuktu caused profound psychological, physical, and social harm to women, leading to the collapse of family and cultural structures. From a victimological perspective, gender-based violence was not merely an individual crime but a tool of domination, control, and disempowerment, resulting in stigmatization, social isolation, and deep mistrust toward international justice mechanisms.

Key Words: *Victimology, Al-Hassan Case, International Criminal Court (ICC), International Criminal Justice, Gender-Based Victimization, Gender-Based Violence.*

1. Introduction

The Al-Hassan case at the International Criminal Court (ICC) is a crucial precedent in recognizing and adjudicating gender-based violence (GBV) in international criminal justice. This case concerns the 2012–2013 occupation of Timbuktu by Ansar Dine and Al-Qaeda in the Islamic Maghreb, during which rigid Sharia laws led to severe human rights violations, particularly against women. Crimes included forced marriages, sexual slavery, and corporal punishment. Despite the severity of these offenses, prosecuting GBV in this case faced significant legal and evidentiary obstacles, including insufficient forensic documentation, victims' reluctance to testify due to stigma and fear, and the inherent challenges of proving sexual violence under international law. These issues raise two key research questions: How can comprehensive justice be ensured for GBV victims in cases like Al-Hassan? and What challenges has international criminal justice faced in proving GBV in this case?

A major limitation was the Pre-Trial Chamber's exclusion of key charges, reducing the prosecution's scope for GBV-related crimes under the pretext of expediting proceedings. The ICC's reliance on documentary evidence and reluctance to integrate gender-sensitive legal methodologies further hindered accountability, reflecting broader systemic issues where gendered crimes are often under-prosecuted in favor of more easily provable offenses.

This study examines the multi-layered impact of GBV on Al-Hassan's victims, including psychological trauma, PTSD, depression, and the disintegration of Timbuktu's social fabric. It highlights the necessity of victim-centered legal reforms, stronger evidentiary frameworks, and improved survivor protections to ensure gender-based crimes receive due recognition in international criminal law.

2. Methodology

This research employs a victimological approach, integrating theoretical perspectives and an analysis of case data and scholarly literature. A qualitative content analysis of legal documents, victim testimonies, and ICC reports was conducted. The study also reviews criminological theories, including feminist victimology, routine activity theory, and the concept of active and passive victimization, to contextualize the findings. Additionally, comparative analyses with past international cases, such as the Rwandan Genocide and the Bosnian War, provide insight into the effectiveness of international justice mechanisms in prosecuting GBV.

3. Results and Discussion

The Al-Hassan case presents both progress and setbacks in addressing gender-based victimization within international criminal law. While the trial marks a step forward in recognizing GBV as a serious international crime, limitations in evidence collection, judicial bias, and procedural restrictions hindered full accountability. The study suggests that achieving effective justice for GBV victims requires improved evidence-gathering mechanisms, including the use of forensic psychological assessments and digital documentation, enhanced victim protection measures such as confidential testimony procedures to encourage survivor participation, a gender-sensitive judicial approach ensuring that legal interpretations align with international human rights standards, and stronger collaboration between international and local justice systems fostering survivor-centered restorative justice mechanisms. Ultimately, the study argues that international criminal justice must evolve to address the complexities of gender-based victimization effectively. The Al-Hassan case, despite its shortcomings, serves as a foundation for refining prosecutorial strategies and enhancing judicial sensitivity toward GBV in conflict settings.

4. Conclusions

Findings indicate that forced marriages, systematic sexual violence, and corporal punishment in the Al-Hassan case caused severe psychological and physical trauma while dismantling the social and cultural fabric of Timbuktu. From a victimological perspective, GBV functioned as a tool for oppression, leading to long-term consequences such as social isolation, stigmatization, and diminished trust in justice institutions. The study highlights several critical challenges in prosecuting GBV under international law, including the ICC's reliance on documentary evidence, which often fails to capture the full extent of gendered crimes, victims' fear of stigma and retaliation preventing them from

providing testimonies, judicial limitations in integrating gender-sensitive methodologies in legal proceedings, and the exclusion of significant GBV charges due to procedural constraints, undermining comprehensive justice. The case also underscores structural issues within the ICC's approach to gender-based crimes, revealing a pattern of dismissing or under-prosecuting such offenses in favor of more "easily provable" charges.

5. Selection of References

- Bagherinejad, Z. (2016). Protection of Witnesses (In Iranian, French Law, and International Documents). Tehran: Khorsandi Publications. [In Persian]
- Farzipour, H., Rayejian Asli, M., & Darabi, SH. (2021), "Sexual Victimization in the light of Victim Precipitation Theory: With a Case Study on Sexual Offences Cases", *Journal of Legal Research*, 20(46), 93-111. [In Persian]
- International Criminal Court. (1998), Rome Statute of the International Criminal Court, Adopted in Rome on 17 July 1998. Available at: <https://www.icc-cpi.int/>.
- International Criminal Court. (2020a), Al-Hassan Case Summary. Retrieved from: <https://www.icc-cpi.int>
- Von Hentig, H. (1948), *The Criminal and His Victim: Studies in the Sociobiology of Crime*, Yale: Yale University Press.
- Clarke, R.V. and G.R. Newman (2005). *Designing Out Crime from Products and Systems: Crime Prevention Studies*, Vol. 18. Monsey (New York): Criminal Justice Press

Citation:

Bagherinejad, Z. & Esmaealzadeh, A. (2025 & 2026), "A Victimological Reading of the Al-Hassan Case in the International Criminal Court: A Reflection on Gender-Based Violence", *Criminal Law Research*, 16(32), pp. 23-38. DOI: 10.22124/jol.2025.29428.2555

Copyright:

Copyright for this article is transferred by the author(s) to the journal, with first publication rights granted to *Criminal Law Research*. This is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

انجمن ایرانی حقوق جزا

نشریه علمی

پژوهشنامه حقوق کیفری

سال شانزدهم، شماره دوم، پاییز و زمستان ۱۴۰۴، پیاپی ۳۲

صفحات مقاله: ۳۸-۲۳

دانشگاه گیلان

مقاله پژوهشی

خوانش بزه‌دیده‌شناختی پرونده الحسن در دیوان کیفری بین‌المللی؛ بازتابی از خشونت جنسیتی

۱- زینب باقری نژاد ^{ID}

استادیار گروه حقوق کیفری و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق، الهیات و علوم سیاسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

۲- عارف اسماعیل زاده * ^{ID}

دانشجوی کارشناسی ارشد گروه حقوق کیفری و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق، الهیات و علوم سیاسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. (نویسنده مسئول)

✉ rf.esmailzadeh@gmail.com

تاریخ ارسال: ۱۴۰۳/۱۰/۱۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۴/۲۲

چکیده:

این پژوهش با رویکرد بزه‌دیده‌شناختی، تأثیر خشونت‌های جنسیتی در پرونده الحسن را بررسی کرده و بر ضرورت عدالت جنسیت‌محور و حمایت همه‌جانبه از بزه‌دیدگان تأکید دارد. با تحلیل نظری داده‌های پرونده، مقاله می‌کوشد به این پرسش پاسخ دهد که چگونه می‌توان عدالت مؤثری برای بزه‌دیدگان خشونت جنسیتی تضمین کرد و چگونه نظام عدالت کیفری بین‌المللی در پرونده الحسن با چالش‌های اثبات خشونت‌های جنسیتی مواجه شده است. یافته‌ها نشان می‌دهد که ازدواج‌های اجباری و تجاوزهای مکرر، ساختارهای اجتماعی تیمبوکتو (شهری در مالی) را متزلزل کرده و پیامدهایی چون انزوای اجتماعی، انگ‌زنی و کاهش اعتماد به عدالت بر جای گذاشته است. این خشونت‌ها ابزاری برای سلطه بوده‌اند و پرونده الحسن فرصتی برای بازاندیشی در سیاست‌های مقابله با خشونت جنسیتی فراهم کرده است.

واژگان کلیدی: بزه‌دیده‌شناسی، پرونده الحسن، دیوان کیفری بین‌المللی، عدالت کیفری بین‌المللی، بزه‌دیدگی جنسیتی، خشونت جنسیتی.

مقدمه

پرونده الحسن، یکی از مهم‌ترین پرونده‌های دیوان کیفری بین‌المللی^۱، نقش کلیدی در شناسایی و تحلیل خشونت‌های جنسیتی در بستر منازعات مسلحانه دارد. این پرونده که به اشغال تیمبوکتو^۲ توسط گروه‌های مسلح در سال‌های ۲۰۱۲ و ۲۰۱۳ می‌پردازد، نشان‌دهنده تأثیرات مخرب اجرای قوانین سخت‌گیرانه مذهبی بر بزه‌دیدگان، به‌ویژه زنان است. چالش‌های اساسی این پرونده شامل تبرئه بخشی از اتهامات خشونت جنسیتی به‌دلیل کمبود شواهد و تصمیم دادگاه برای حذف دوسوم اتهامات با هدف تسریع روند دادرسی می‌باشد. این تصمیمات نگرانی‌هایی درباره محدودیت عدالت برای بزه‌دیدگان ایجاد کرده است.

خشونت جنسیتی تأثیرات عمیقی بر حق سلامت روانی، جنسی، جسمی و اجتماعی بزه‌دیدگان دارد. این نوع خشونت نه تنها سلامت جسمانی بزه‌دیدگان را به خطر می‌اندازد، بلکه به آسیب‌های روانی طولانی‌مدت مانند اختلال استرس پس از سانحه^۳، افسردگی و اضطراب منجر می‌شود. تجاوز جنسی و سایر اشکال خشونت جنسی، علاوه بر تخریب سلامت جنسی بزه‌دیدگان، کرامت انسانی آن‌ها را نقض کرده و توانایی آن‌ها برای بازگشت به زندگی عادی را محدود می‌کند.

از منظر حق سلامت اجتماعی، بزه‌دیدگان خشونت جنسیتی اغلب با انزوای اجتماعی و طرد خانوادگی مواجه می‌شوند. این انزوا، همراه با برچسب‌زنی و حس شرم، دسترسی آن‌ها به حمایت‌های اجتماعی، اقتصادی، و روانی را دشوار می‌کند. حق سلامت روان و اجتماعی بزه‌دیدگان نیازمند بازتوانی جامع است که شامل ارائه خدمات درمانی، مشاوره روان‌شناختی، حمایت‌های اقتصادی و بازسازی جایگاه اجتماعی آن‌ها باشد.

پرونده‌هایی مانند الحسن نشان می‌دهد که تحقق حق بر سلامت بزه‌دیدگان خشونت جنسیتی مستلزم همکاری نظام‌های عدالت کیفری و نهادهای حمایت اجتماعی است. عدالت کیفری نه تنها باید به مجازات مرتکبان، بلکه به جبران خسارات روانی و اجتماعی بزه‌دیدگان و تسهیل بازگشت آن‌ها به جامعه نیز توجه کند. همچنین تقویت سیاست‌ها و برنامه‌هایی که آموزش حقوق زنان و مقابله با انگ‌زنی اجتماعی را ترویج می‌دهند، از ضرورت‌های اساسی برای حمایت از این حق بنیادین است.

دو پرسش اصلی این است که چگونه می‌توان عدالت مؤثر و جامعی برای بزه‌دیدگان خشونت جنسیتی در چنین پرونده‌هایی را تضمین کرد؟ و چگونه نظام عدالت کیفری بین‌المللی در پرونده الحسن با چالش‌های اثبات خشونت‌های جنسیتی مواجه شده است شکاف پژوهشی این است که علیرغم پیشرفت‌های بین‌المللی در شناسایی خشونت جنسیتی، بسیاری از ابعاد روان‌شناختی، اجتماعی و ساختاری بزه‌دیدگی بزه‌دیدگان در چهارچوب پرونده‌های کیفری مورد توجه کافی قرار نمی‌گیرد. نوآوری این مقاله بررسی این ابعاد با استفاده از داده‌های مستند پرونده الحسن است که در مقایسه با سایر مطالعات، با تمرکز بر شواهد ارائه‌شده در دادگاه، تحلیل عمیق‌تری ارائه می‌دهد.

این مقاله که مستقیماً بر اساس اطلاعات مستند پرونده الحسن تدوین شده است، به محدودیت‌های ناشی از حجم زیاد و پیچیدگی شواهد پرونده اشاره دارد. با این حال، جدید بودن این پرونده و استفاده از ابزارهای نوآورانه، امکان تحلیل‌های جدید و پیشرفته‌تر را برای پژوهشگران فراهم کرده است.

الف) مروری بر بزه‌دیدگی جنسیتی در پرتو پرونده الحسن

چپستی‌شناسی بزه‌دیدگی جنسیتی به‌عنوان یکی از رهیافت‌های کلیدی در بزه‌دیده‌شناسی، با هدف درک عمیق از تجربه‌های زیسته بزه‌دیدگان خشونت‌های جنسیتی و تحلیل تأثیرات گسترده این خشونت‌ها بر ابعاد فردی، اجتماعی و فرهنگی زندگی آن‌ها به‌کار گرفته می‌شود. این رویکرد که ریشه در مطالعات فمینیستی و جرم‌شناسی انتقادی دارد (Clay-Warner & Edgemon, 2020: 33-50)، نه تنها بر شناسایی عوامل مؤثر در وقوع خشونت، بلکه بر فهم معانی و پیامدهای آن از نگاه بزه‌دیدگان تمرکز دارد.

1. ICC

۲. تیمبوکتو (Timbuktu) یک شهر تاریخی در کشور مالی در غرب آفریقا واقع شده است. این شهر در منطقه صحرای سهل (Sahel) و در شمال شرقی مالی قرار دارد و در گذشته به‌عنوان یک مرکز مهم علمی، فرهنگی و تجاری در قاره آفریقا شناخته می‌شد.

3. PTSD

پرونده الحسن خشونت‌های نظام‌مند علیه زنان، را به‌عنوان ابزار کنترل اجتماعی و تثبیت قدرت گروه‌های مسلح برجسته می‌کند. رویکرد چيستی‌شناسی در تحلیل این پرونده بر بازنمایی صدای بزه‌دیدگان و بررسی تعامل ساختارهای قدرت و فرهنگ در تداوم خشونت جنسیتی تمرکز دارد. همچنین این پرونده نقش کلیدی دیوان کیفری بین‌المللی را در شناسایی آسیب‌های جنسیتی و تأمین عدالت برای بزه‌دیدگان نشان می‌دهد و بر اهمیت تقویت نظام‌های ملی عدالت کیفری تأکید می‌کند.

این تحلیل با تکیه بر گزارش رسمی دیوان بین‌المللی کیفری درباره پرونده الحسن، تلاش می‌کند تا فهمی جامع و مبتنی بر شواهد از بزه‌دیدگی جنسیتی ارائه دهد و به طراحی راهکارهای عملی و مؤثر در زمینه پیشگیری و مداخله کمک کند.

خشونت‌های جنسیتی که در بستری از نابرابری‌های ساختاری و اجتماعی ریشه دارند، در منازعات مسلحانه به اوج خود می‌رسند. پژوهش‌های انجام‌شده نشان می‌دهد که این خشونت‌ها اغلب به‌عنوان ابزاری برای اعمال قدرت، کنترل جمعیت و تضعیف روحیه جوامع هدف مورد استفاده قرار می‌گیرند (Manjoo & Mcraith, 2011: 22). در این میان، پرونده الحسن در دیوان بین‌المللی کیفری، نقطه عطفی در شناخت و مستندسازی خشونت‌های نظام‌مند جنسیتی محسوب می‌شود.

همچنین بزه‌دیده‌شناسی خشونت جنسیتی به تحلیل پیامدهای خشونت مبتنی بر جنسیت بر بزه‌دیدگان و جامعه می‌پردازد. خشونت جنسیتی به معنای اعمال خشونت به‌دلیل جنسیت فرد است که ابعاد مختلفی، از جمله جسمی، روانی، اقتصادی و جنسی را دربر می‌گیرد (United Nations, 1993). این مفهوم که در اسناد بین‌المللی نیز تأکید شده است، فراتر از خشونت‌های جنسی بوده و خشونت‌هایی مانند ضرب و جرح، تهدید، تحقیر و تبعیض اقتصادی را نیز دربر می‌گیرد. هدف اصلی خشونت جنسیتی، تثبیت نابرابری‌های اجتماعی و تحقیر افراد است. در این مقاله، ابعاد جنسی و روانی خشونت جنسیتی مورد توجه ویژه قرار گرفته است، چراکه این نوع خشونت علاوه بر پیامدهای مستقیم، می‌تواند به نابرابری و سلطه اجتماعی نیز منجر شود، حتی در مواردی که ارتباط مستقیمی با مسائل جنسی ندارد (Brown & et al, 2016: 18-35). خشونت جنسیتی فراتر از رفتارهای فردی، ابزاری ساختاری برای حفظ نابرابری‌های اجتماعی و تثبیت سلطه گروهی خاص بر دیگران است. این نوع خشونت با تأثیر بر جنبه‌های جنسی و روانی بزه‌دیدگان، به بازتولید تبعیض در سطوح مختلف جامعه کمک می‌کند. حتی در نبود رفتارهای آشکار جنسی، تحقیر و تهدیدهای روانی می‌توانند پیامدهای بلندمدتی در تقویت نابرابری اجتماعی داشته باشند.

خشونت جنسیتی، فراتر از آسیب‌های جسمی، موجب بازتولید نابرابری‌های اجتماعی و تحمیل سلطه بر گروه‌های آسیب‌پذیر می‌شود. بزه‌دیدگان با پیامدهایی چون انزوای اجتماعی، اختلالات روانی و کاهش اعتماد به نفس روبه‌رو هستند. براساس پژوهش براون و همکاران (۲۰۱۶)، این نوع خشونت، به‌ویژه خشونت جنسی، اختلال استرس پس از سانحه و افسردگی را در بزه‌دیدگان افزایش می‌دهد که به‌دلیل شرم، انگ‌زنی اجتماعی، و نبود حمایت کافی تشدید می‌شود (Brown & et al, 2016: 243-258). همچنین در سال‌های اخیر به‌عنوان یک جرم مستقل در اساسنامه رم دیوان کیفری بین‌المللی (۱۹۹۸) شناسایی شده و امکان تعقیب آن به‌عنوان جنایات جنگی یا جنایات علیه بشریت فراهم شده است (International Criminal Court, 1998). در سطح ملی، کشورهایی مانند فرانسه قوانین جامعی درباره خشونت خانگی و آزار جنسی تصویب کرده‌اند (Ministry of Justice, France, 2020). خشونت جنسیتی در منازعات مسلحانه، مانند تجاوزهای گروهی در نسل‌کشی رواندا یا جنگ بوسنی، به ابزاری نظام‌مند برای سلطه و تخریب ساختارهای اجتماعی تبدیل شده است (Human Rights Watch, 1996) که در بخش بعدی به بررسی جرایم جنسیتی در حقوق کیفری بین‌المللی پرداخته خواهد.

در مورد پرونده الحسن، بزه‌دیدگان نه‌تنها از سوی مرتکبان اصلی، بلکه گاهی از سوی ساختارهای اجتماعی و خانوادگی نیز مورد سرزنش قرار گرفته‌اند. این سرزنش‌ها و برخوردهای تبعیض‌آمیز از سوی محیط پیرامونی، علاوه بر افزایش آسیب‌های روانی، به تضعیف حمایت‌های اجتماعی برای بزه‌دیدگان انجامیده و در برخی موارد، موجب طرد اجتماعی آنان شده است (Kelly & Radford, 1990: 39-53). سرزنش بزه‌دیدگان نه‌تنها بازتابی از خشونت مستقیم مرتکبان است، بلکه نمایانگر کارکرد سرکوب‌گر ساختارهای اجتماعی و خانوادگی نیز محسوب می‌شود. این برخوردهای تبعیض‌آمیز با فروپاشی حمایت‌های اجتماعی و تحمیل

طرد اجتماعی، بستر تداوم سلطه و بازتولید نابرابری را فراهم می‌کند. در سطحی عمیق‌تر، چنین رویه‌هایی به مشروعیت بخشی ضمنی به خشونت و نادیده گرفتن جایگاه بزه‌دیدگان در نظم سیاسی و اجتماعی منجر می‌شود.

کمیساریای عالی حقوق بشر سازمان ملل متحد تأکید می‌کند که این نوع خشونت می‌تواند هم زنان و هم مردان را تحت تأثیر قرار دهد (Office of the High Commissioner for Human Rights, 2014)، این تمایز مفهومی اهمیت بسیاری دارد، زیرا در بسیاری از موارد، درک محدود از خشونت جنسیتی مانع از شناسایی کامل بزه‌دیدگان و ارائه حمایت‌های لازم به آنان می‌شود. در حوزه حقوق بین‌الملل، اسناد متعددی به موضوع خشونت جنسیتی پرداخته‌اند. کنوانسیون رفع کلیه اشکال تبعیض علیه زنان^۱، اعلامیه رفع خشونت علیه زنان و اساسنامه رم دیوان کیفری بین‌المللی از مهم‌ترین این اسناد هستند. این اسناد نه تنها خشونت جنسیتی را محکوم می‌کنند، بلکه دولت‌ها را موظف به اتخاذ تدابیر پیشگیرانه و حمایتی می‌کنند و همچنین کمیته منع تبعیض علیه زنان ۸ خشونت مبتنی بر جنسیت را «خشونت هدایت‌شده علیه یک زن به سبب زن بودن وی که اثرات نامطلوبی بر وی می‌گذارد» تعریف کرده است.^۲

در نسل‌کشی رواندا، خشونت جنسیتی به‌طور سازمان‌یافته علیه زنان توتسی اعمال شد و تجاوز جنسی به‌عنوان ابزاری برای نابودی اجتماعی و فرهنگی بزه‌دیدگان استفاده شد. این اقدامات که بخشی از برنامه‌ای منظم برای تحقیر، تضعیف هویت اجتماعی و ایجاد ارباب بودند، به مرگ بسیاری از بزه‌دیدگان و تأثیرات عمیق روانی، اجتماعی و اقتصادی بر بازماندگان منجر شد. در مقابل، در جنگ بوسنی، مردان نیز به دلایل مرتبط با جنسیتشان مورد هدف قرار گرفتند. مردان در اردوگاه‌های اسیران جنگی اغلب مجبور به تحمل تجاوز و آزارهای جنسی شدند که هدف اصلی آن تحقیر، تضعیف مردانگی و شکستن روحیه اجتماعی آنان بود. این نوع خشونت که به وضوح جنبه جنسیتی داشت، نه تنها باعث آسیب‌های جسمی و روانی عمیق می‌شد، بلکه ساختارهای اجتماعی مرتبط با نقش‌های سنتی مردانه را نیز تضعیف می‌کرد (Stemple, 2009: 605-647). مقایسه رواندا و بوسنی نشان می‌دهد که خشونت جنسیتی در رواندا شدیدتر و ساختاریافته‌تر بود، به‌طوری که دیوان بین‌المللی کیفری رواندا این خشونت‌ها را بخشی از نسل‌کشی و دیوان کیفری یوگسلاوی آن‌ها را به جنایات جنگی مرتبط دانست. (Human Rights Watch, 1996; ICTR, 1999; ICTY, 2001) خشونت جنسیتی در نسل‌کشی رواندا و جنگ بوسنی نشان‌دهنده کارکردهای متفاوت و هدفمند این اقدامات در دو زمینه متفاوت است. در رواندا، خشونت علیه زنان توتسی به‌عنوان ابزاری سازمان‌یافته برای نابودی فرهنگی و اجتماعی به‌کار رفت، در حالی که در بوسنی هدف اصلی تحقیر و تضعیف هویت مردانه بود. این مقایسه تأکید می‌کند که خشونت‌های جنسیتی در جنگ‌ها می‌تواند ابزار تحقق اهداف مختلف سیاسی، اجتماعی و فرهنگی باشد و نیازمند تحلیل دقیق‌تری در چارچوب حقوق کیفری بین‌المللی است.

در مقایسه با رواندا و بوسنی، خشونت‌های جنسیتی در پرونده الحسن به‌جای استراتژی نسل‌کشی یا هدف‌گیری گسترده جمعیت، به‌طور خاص در چارچوب تحمیل قوانین شریعت و ازدواج‌های اجباری در تیمبوکتو انجام شد. در حالی که در رواندا تجاوز جنسی بخشی از استراتژی نابودی نسلی بود و در بوسنی بر تحقیر مردان و زنان تمرکز داشت، در پرونده الحسن، این خشونت‌ها بیشتر به‌عنوان ابزار کنترل اجتماعی و فرهنگی توسط گروه‌های مسلح اسلامی به‌کار گرفته شد. علاوه بر این، محکومیت الحسن به‌دلیل جنایات جنسیتی ناکافی بود، در حالی که در رواندا و بوسنی، این جنایات به‌عنوان بخشی کلیدی از جرایم بین‌المللی شناخته شدند.

ب) پژواک خشونت جنسیتی در پرونده الحسن

پرونده الحسن عبدالعزیز محمد محمود در دیوان کیفری بین‌المللی، یکی از مهم‌ترین پرونده‌های حقوقی بین‌المللی است که به بررسی نقض گسترده حقوق بشر در جریان اشغال شهر تمبکتو در مالی توسط گروه‌های مسلح انصارالدین و القاعده در مغرب

1. CEDAW

2. CEDAW (29 JAN 1992), General recommendation No 19: Violence against women, UN.doc A/47/38.

اسلامی^۱ می‌پردازد. این پرونده به دلیل تمرکز ویژه بر خشونت‌های جنسیتی سازمان‌یافته و آزارهای مذهبی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

یکی از مهم‌ترین پرونده‌های دیوان کیفری بین‌المللی در زمینه جنایات جنگی و جنایات علیه بشریت است که به بررسی نقش عنصر روانی، مادی و قانونی، به طور خاص در این جرایم می‌پردازد. مستندات پرونده نشان می‌دهد که، از منظر عنصر مادی، اقدامات الحسن شامل شکنجه، شلاق‌زدن، قطع عضو و مشارکت فعال در اعمال خشونت‌آمیز علیه جمعیت غیر نظامی، به‌ویژه زنان بوده است. شواهد متعددی از جمله اسناد مکتوب، شهادت شهود، تصاویر، ویدئوها و حتی اعترافات خود متهم در جریان تحقیقات و بازجویی‌ها وجود دارد که نقش مستقیم وی در این جرایم را نشان می‌دهد که به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود. شهادت شهود: یکی از شهود در دادگاه شهادت داد که الحسن شخصاً در صدور دستورات مربوط به اجرای قوانین سخت‌گیرانه مذهبی در تیمبوکتو نقش داشته است. این شاهد همچنین تأیید کرد که زنان متهم به تخطی از این قوانین، تحت شلاق‌زدن و مجازات‌های بدنی قرار گرفتند (International Criminal Court, 2020a).

اسناد مکتوب: مدارکی مانند گزارش‌های رسمی و نامه‌های داخلی نشان داد که الحسن به‌عنوان رئیس پلیس شرعی، نظارت مستقیم بر اعمال خشونت‌آمیز، از جمله ازدواج‌های اجباری و مجازات بدنی داشته است (International Criminal Court, 2020b).

تصاویر و ویدئوها: ویدئوهایی از صحنه‌های عمومی اجرای مجازات‌های بدنی در تیمبوکتو ارائه شد که حضور الحسن در این مراسم را به وضوح نشان می‌داد. این ویدئوها تأیید کرد که وی نقش اجرایی در اعمال خشونت‌ها داشته است (International Criminal Court, 2020a).

این شواهد به دلیل ماهیت مستند و تأثیرگذاری مستقیم خود، نقش اساسی و تعیین‌کننده‌ای در فرایند بررسی پرونده ایفا کرده و در نهایت به تأیید برخی از اتهامات وارده علیه الحسن منجر شدند.

هرچند برخی اتهامات جنسیتی به دلیل عدم کفایت شواهد به نتیجه نرسیدند که مورد انتقاد کارشناسان قرار گرفته است. (Bagherinejad, 2016:91-101) این عدم اثبات، همانطور که گفته شد؛ انتقاداتی را برانگیخته که به چالش‌های مستندسازی و بی‌توجهی به ابعاد پیچیده این نوع جرایم اشاره دارد.

از منظر عنصر روانی، شواهد نشان می‌دهد که الحسن با علم و قصد قبلی، نه تنها به ارتکاب این جرایم کمک کرده، بلکه از اعمال خشونت‌های جنسیتی و اجتماعی علیه زنان، حمایت کرده است. این عنصر از طریق رفتارهای وی، مانند صدور دستورات مستقیم و حمایت از اجرای قوانین سخت‌گیرانه و همچنین اظهارات وی درباره نقش خود در پلیس شرعی اثبات شد. از منظر عنصر قانونی، اقدامات الحسن تحت مواد ۷ و ۸ اساسنامه رم دیوان کیفری بین‌المللی به‌عنوان جنایات علیه بشریت و جنایات جنگی طبقه‌بندی شد. این مواد شامل اقدامات گسترده و سیستماتیک مانند تجاوز، ازدواج‌های اجباری و بهره‌کشی جنسی هستند که الحسن به‌عنوان رهبر پلیس اسلامی در تیمبوکتو در اجرای آن‌ها نقش داشت. با این حال، دیوان وی را از برخی اتهامات، از جمله جنایات جنسی، تبرئه کرد. این تصمیم به دلیل عدم کفایت شواهد برای اثبات مشارکت مستقیم در این جنایات اتخاذ شد، چرا که شهادت بزه‌دیدگان یا اسناد موجود نتوانست ارتباط مستقیمی بین دستورات الحسن و وقوع این اقدامات نشان دهد.

با توجه به مسئولیت کیفری فرماندهان در جنایات بین‌المللی، الحسن نه تنها به دلیل صدور دستورات غیرقانونی، بلکه بر اساس ضابطه "باید می‌دانسته است"^۲ نیز می‌تواند پاسخگو باشد. طبق این اصل، فرمانده مسئول اقدامات غیرقانونی زیردستان خود است اگر از وقوع جنایات آگاهی داشته یا با توجه به شرایط باید از آن مطلع می‌بود و اقدامات مناسب برای جلوگیری یا مجازات آن‌ها انجام نمی‌داد. در این پرونده، الحسن به‌عنوان رهبر پلیس اسلامی، بر سازوکارهای اجرایی قوانین شریعت سخت‌گیرانه نظارت داشت و بنابراین، مسئولیت کیفری وی تنها به صدور دستورات محدود نمی‌شود، بلکه عدم کنترل و نظارت بر رفتارهای زیردستانش که

1. AQIM

2. Should Have Known

منجر به ارتکاب جنایات شد نیز تحت این اصل قابل پیگرد است. این تحلیل نشان می‌دهد که ارزیابی مسئولیت فرماندهی می‌تواند در تبیین جامع‌تر نقش الحسن و پاسخگویی کیفری وی مؤثر باشد. این تبریئه با نقدهای بسیاری روبرو شد، زیرا نقش سازمانی الحسن و تأثیر دستورات وی در اجرای جنایات، به‌ویژه ازدواج‌های اجباری، نباید نادیده گرفته می‌شد. همچنین، ضعف در جمع‌آوری شواهد و حمایت ناکافی از بزه‌دیدگان در ارائه شهادت، از عوامل اصلی در تصمیم دادگاه بود. این مسئله نیاز به بازنگری در رویه‌های دادرسی بین‌المللی و تقویت حمایت از بزه‌دیدگان را برجسته می‌کند.

هرچند در رسیدگی این پرونده، نوآوری و نکات مثبت زیادی وجود دارد؛ مانند نوآوری این پرونده در استفاده از فناوری مدل‌سازی دیجیتال برای ارائه شواهد که باعث تسهیل درک بهتر از بستر وقوع این جنایات شد و این نوآوری، گامی رو به جلو در روند مستندسازی و ارائه شواهد در پرونده‌های جنایات بین‌المللی تلقی می‌شود^۱، اما انتقادات حقوقی و بزه‌دیده‌شناختی زیادی هم بر این پرونده وارد است که از اهم آن‌ها می‌توان به دو مورد اشاره کرد: ۱- تصمیم شعبه دادرسی برای حذف دوسوم اتهامات، به‌دلیل نگرانی از طولانی‌شدن روند دادرسی؛ ۲- تبریئه بخشی از اتهامات مرتبط با خشونت‌های جنسیتی^۲.

حذف بخش عمده‌ای از اتهامات می‌تواند به عدم شناسایی کامل گستره جنایات ارتكابی منجر شود. از منظر حقوق بین‌الملل، این اقدام نه تنها خطر تضعیف اعتماد عمومی به عدالت بین‌المللی را به دنبال دارد، بلکه ممکن است مانعی برای مستندسازی تاریخی خشونت‌های جنسیتی به‌عنوان بخشی از جنایات جنگی و جنایات علیه بشریت ایجاد کند. دیوان باید با ارائه راهکارهایی مانند تسریع روند دادرسی و استفاده از ابزارهای دیجیتالی، از حذف اتهامات جلوگیری کرده و به طور کامل به بررسی تمامی جنایات بپردازد جدای از این که یکی از اصلی‌ترین دلایل تبریئه الحسن عدم اثبات بسیاری جنایات جنسیتی به‌دلیل ترس بزه‌دیدگان، شرم اجتماعی و کمبود شواهد است. دیوان کیفری بین‌المللی با رویکردهای حساس به جنسیت تلاش کرده این موانع را کاهش دهد، اما تأمین عدالت واقعی نیازمند مشارکت فعال بزه‌دیدگان در فرایند قضایی است.

ج) سیمای بزه‌دیده‌شناختی پرونده

سیمای بزه‌دیده‌شناسی در تحلیل پرونده‌های جنایات بین‌المللی، ابزاری ارزشمند برای درک عمیق‌تر از پویایی‌های جرم و پیامدهای آن بر بزه‌دیدگان است. این خوانش به شناسایی آسیب‌های جسمی، روانی و اجتماعی ناشی از جرم می‌پردازد و نقش بزه‌دیدگان را در بازسازی عدالت و اجتماع برجسته می‌سازد. بزه‌دیده‌شناسی با ارائه رویکردی جامع به بررسی ابعاد مختلف بزه‌دیدگی، از جمله تأثیرات فرهنگی، ساختاری و بین‌فردی، به طراحی سیاست‌های مؤثرتر در حمایت از بزه‌دیدگان کمک می‌کند. همچنین این دیدگاه به نظام‌های قضایی امکان می‌دهد تا عدالت ترمیمی و مجازات‌های متناسب‌تری را برای مرتکبان تدوین کنند. تحلیل بزه‌دیده‌شناسانه، نه تنها برای شناخت نقش بزه‌دیدگان و ساختارهای اجتماعی در تسهیل یا کاهش جرم مفید است، بلکه به تدوین راهکارهای پایدار برای پیشگیری و بازتوانی نیز کمک می‌کند.

۱. نظریات بزه‌دیده‌شناختی مطرح در پرونده الحسن

در جنایت ارتكابی توسط الحسن، خشونت‌هایی که با هدف ایجاد ترس و تحقیر اجتماعی طراحی شده بودند، نه تنها به فروپاشی زندگی فردی بزه‌دیدگان منجر شد، بلکه ساختارهای اجتماعی محلی را نیز تضعیف کردند. از منظر بزه‌دیده‌شناسی، این پرونده به خوبی نشان می‌دهد که چگونه این‌گونه خشونت‌ها می‌توانند به‌عنوان ابزاری برای سرکوب گسترده جامعه مورد استفاده قرار گیرند و تأثیرات آن بر بزه‌دیدگان فراتر از آسیب‌های فردی، شامل تبعات اجتماعی و فرهنگی عمیقی است. تحلیل این ابعاد در پرونده، ضرورت تقویت سازوکارهای عدالت کیفری بین‌المللی برای پاسخگویی به نیازهای بزه‌دیدگان و جبران خسارت‌های آنان را برجسته می‌سازد.

1. <https://www.situ.nyc/research/projects/icc-digital-platform-and-the-al-hassan-case>.

2. <https://www.iaicl.org/>.

۱.۱. نظریه شتاب‌دهندگی

عوامل وقوع جرم همواره مورد توجه دانشمندان علوم جنایی بوده است. یکی از نظریه‌های مهم در این زمینه، نظریه «شتاب‌دهندگی» است که به نقش بزه دیده در وقوع جرم می‌پردازد. طبق این نظریه، بزه دیده می‌تواند با رفتار خود در تسریع وقوع جرم نقش داشته باشد. در جرایم جنسی، که معمولاً با هدف کسب لذت آنی صورت می‌گیرد، ویژگی‌های بزه دیده اهمیت ویژه‌ای دارد. بررسی پرونده‌های قضایی نشان می‌دهد که نقش شتاب‌دهندگی بزه دیده در این جرایم از طریق تحریک‌کنندگی، آسان‌سازی، تشویق‌کنندگی و رضایت دادن به جرم قابل بررسی است (Farzipour & et al, 2021: 93-111). نظریه شتاب‌دهندگی بزه دیده در جرایم جنسی، به‌ویژه در بسترهای جنسی و تروریستی مانند پرونده الحسن در تیمبوکتو، فاقد وجاهت علمی و اخلاقی است. نخست، این نظریه با فرض اراده آزاد بزه دیده شکل می‌گیرد، در حالی که در شرایط سرکوب و اجبار، بزه‌دیدگان فاقد امکان انتخاب هستند. دوم، پذیرش این دیدگاه به مشروعیت‌بخشی تلویحی به اقدامات جنایتکاران منجر می‌شود و مسئولیت را از آنان سلب می‌کند. سوم، این رویکرد با هنجارهای بین‌المللی حقوق بشر و عدالت جنسیتی که بر حمایت مطلق از بزه‌دیدگان تأکید دارند، در تعارض است. نهایتاً، چنین نگاهی زمینه‌ساز سیاست‌های جرم‌انگارانه نادرست علیه بزه‌دیدگان می‌شود و آن‌ها را به جای حمایت، در معرض انگ‌زنی قرار می‌دهد.

۱.۲. نظریه فعالیت روزمره

نظریه فعالیت‌های روزمره که توسط لارنس کوهن و مارکوس فلسون ارائه شد، از جمله نظریات تأثیرگذار در حوزه جرم‌شناسی کلاسیک است. این نظریه بر نقش سه عامل کلیدی در زندگی روزمره افراد شامل دسترسی به اهداف مستعد، فقدان نظارت کافی و حضور بزه‌کاران بالقوه تأکید دارد. تحلیل این عناصر در حوزه جرم‌شناسی محیطی به‌ویژه در تبیین جرایم جنسیتی و خشونت‌های سازمان‌یافته کارآمد است.

همانطور که ذکر شد نظریه فعالیت‌های روزمره توسط لارنس کوهن و مارکوس فلسون ارائه شده و به‌عنوان یکی از دیدگاه‌های مرتبط با مکتب کلاسیک جرم‌شناسی قابل بررسی است. این نظریه بر این باور است که میزان و پراکندگی جرم به‌طور گسترده‌ای با سه عنصر کلیدی که در زندگی روزمره افراد وجود دارد مرتبط است (Moghim, 2012, 32). همچنین عوامل افزایش‌دهنده آسیب‌پذیری در حوزه جرم‌شناسی محیطی، طبق نظریه (Clarke, Newman 2005). شامل سهولت دسترسی به اهداف مستعد (محل‌های کم‌حفاظت)، فقدان نظارت کافی (انسانی و الکترونیکی)، و حضور افراد مستعد بزه‌کاری (افراد بیکار یا دارای اعتیاد) است. این نظریه به‌خوبی در تحلیل شرایط ارتکاب جرایم جنسی و خشونت‌های سازمان‌یافته کاربرد دارد. سهولت دسترسی به بزه‌دیدگان به‌دلیل فروپاشی نظام اجتماعی و نبود پناهگاه‌های امن، عامل مهمی در افزایش بزه‌دیدگی زنان و دختران بود. همچنین فقدان نظارت کافی، به‌ویژه در قالب نیروهای امنیتی محلی یا نظارت الکترونیکی، باعث شد افراط‌گرایان بدون ترس از مجازات به اعمال جنایتکارانه خود ادامه دهند. این شرایط نشان می‌دهد که ضعف در کنترل محیطی و آسیب‌پذیری ساختاری، وقوع جرایم را تسهیل کرده است.

همانطور که ذکر شد، بر اساس این نظریه، وقوع جرم وابسته به سه عنصر کلیدی است: دسترسی به اهداف مستعد، فقدان نظارت کافی، و حضور بزه‌کاران بالقوه. این عناصر در پرونده الحسن نیز به‌وضوح مشاهده می‌شود و می‌تواند چرایی و چگونگی وقوع خشونت‌های جنسیتی را در این زمینه توضیح دهد.

۱. دسترسی به اهداف مستعد: در تیمبوکتو، فروپاشی نظم اجتماعی و کنترل‌های حفاظتی موجب شد زنان و دختران در برابر خشونت‌های جنسیتی آسیب‌پذیرتر شوند. این افراد به‌دلیل شرایط اجتماعی خاص، مانند محدودیت در امکان فرار، نبود پناهگاه‌های امن، و عدم حمایت کافی از سوی نهادهای مسئول، به‌راحتی در دسترس مرتکبان خشونت قرار گرفتند.

۲. فقدان نظارت کافی: در این پرونده، ضعف نظارت اجتماعی و قانونی، عاملی مهم در افزایش خشونت‌های جنسیتی بود. عدم حضور نیروهای امنیتی مؤثر، ضعف در اجرای قوانین، و نبود نظارت الکترونیکی یا اجتماعی باعث شد که مجرمان بدون ترس از مجازات، زنان را هدف قرار دهند. این خلأ نظارتی نه تنها وقوع جرم را تسهیل کرد، بلکه امکان تداوم این جرایم را نیز فراهم آورد.

۳. حضور بزهکاران بالقوه: افراط‌گرایانی که کنترل شهر را به دست گرفته بودند، با ایدئولوژی افراطی و انگیزه‌های خاص، مرتکب خشونت‌های سیستماتیک علیه زنان شدند. این افراد، به دلیل نبود بازدارندگی، شرایط مطلوبی برای ارتکاب بزه یافتند. علاوه بر این، برخی از آنان نه تنها بزهکاران بالقوه بودند، بلکه در شرایطی قرار داشتند که از سوی گروه‌هایشان به خشونت علیه زنان تشویق می‌شدند.

در مجموع، این سه عنصر نشان می‌دهد که خشونت‌های جنسیتی در تیمبوکتو نه فقط نتیجه کنش‌های فردی مجرمان، بلکه محصول شرایط محیطی و ضعف ساختارهای نظارتی و حمایتی بود. نظریه فعالیت‌های روزمره، با تأکید بر نقش این عوامل، کمک می‌کند تا بتوان تحلیل دقیق‌تری از بزه‌دیدگی زنان در این پرونده ارائه داد و به درک بهتری از نحوه پیشگیری از چنین جرایمی دست یافت.

۱.۳. نظریه زیستی اجتماعی

این نظریه به تحلیل تأثیرات زیستی و محیطی در شکل‌گیری رفتارهای ضد اجتماعی می‌پردازد. همچنین تلاش می‌کند تا ارتکاب یا تجربه رفتارهای مجرمانه را با تأکید بر تعامل این دو عامل توضیح دهد. به عبارت دیگر جرم‌شناسان زیستی اجتماعی ارتکاب و یا تجربه رفتار مجرمانه را از نقطه نظر برتری عوامل زیستی و اجتماعی توضیح می‌دهند. این نظریه به‌طور خاص بر تحلیل تجاوز جنسی از این منظر تمرکز داشته است. (shelly, & et al, 2024, 60) به عبارتی این نظریه با تأکید بر تعامل عوامل زیستی و محیطی، به تبیین رفتارهای ضد اجتماعی و تجربه بزه‌دیدگی می‌پردازد. در زمینه تجاوز جنسی، این رویکرد نشان می‌دهد که چگونه ویژگی‌های زیستی فرد و شرایط اجتماعی می‌توانند در افزایش یا کاهش احتمال ارتکاب یا تجربه چنین جرایمی نقش داشته باشند.

در پرونده الحسن نیز، انگیزه‌های زیستی و اجتماعی مردان در تملک شخص دیگر و دیدگاه‌های فراگرفته‌شده از رسانه‌ها و جامعه، در شکل‌گیری بزه‌دیدگی جنسیتی نقش داشتند. تمایل مردان به تملک و کنترل زنان، به‌ویژه در مناطق بحران‌زده، تحت تأثیر باورهای اجتماعی و فرهنگی آن‌ها شکل گرفته است. نگرش‌های فراگرفته‌شده از رسانه‌ها و گروه‌های افراطی، که معمولاً به دنبال ترویج سلطه مردان بر زنان هستند، بر رفتارهای جنسی آنان تأثیر گذاشته و آن‌ها را به عنوان موجوداتی قابل تملک می‌بینند. همچنین تفاوت‌های هورمونی و زیستی که در برخی موارد به عنوان دلیلی برای اعمال خشونت جنسی از سوی مردان به کار می‌روند، در این پرونده نیز ممکن است در شکل‌گیری چنین رفتارهایی مؤثر بوده باشد.

۱.۴. جرم‌شناسی فمینیسم

جرم‌شناسی فمینیستی با نقد رویکردهای سنتی در تبیین جرم و بزه‌دیدگی، به بررسی نقش ساختارهای مردسالارانه در ایجاد و تداوم خشونت علیه زنان می‌پردازد. این رویکرد بر اهمیت عوامل اجتماعی، فرهنگی و قدرت نابرابر جنسیتی در وقوع جرایم تأکید دارد. بزه‌دیده‌شناسی فمینیستی نیز به تحلیل تجربیات بزه‌دیدگان زن پرداخته و بر ضرورت حمایت ساختاری و تغییر نگرش‌های قضایی و اجتماعی در مواجهه با این بزه‌دیدگان تأکید می‌کند.

همچنین برخی از جرم‌شناسان فمینیستی که بر قلمرو مطالعاتی خود داشته و معتقدند این حوزه به‌طور خاص بر بزه‌دیدگی زنان تمرکز می‌کند و بر این موضوع انتقاد وارد می‌کنند (Duxbury, 2024, 59). جرم‌شناسی و بزه‌دیده‌شناسی فمینیستی نقش مهمی در تحلیل بزه‌دیدگی جنسیتی زنان تیمبوکتو ایفا می‌کند. این رویکردها به بررسی نقش ساختارهای مردسالارانه و ایدئولوژی افراط‌گرایانه گروه‌های مسلح در اعمال خشونت سیستماتیک علیه زنان می‌پردازند. علاوه بر این، تأکید بر عوامل قدرت نابرابر و

فرهنگی که در آن زنان به‌عنوان اهداف آسیب‌پذیر مورد تعرض قرار گرفتند، در چارچوب نظریات فمینیستی به خوبی تبیین می‌شود. این تحلیل ضرورت تغییر نگرش‌های قضایی و بازخواست افراط‌گرایان را بیش از پیش آشکار می‌سازد. دیوان کیفری بین‌المللی با رسیدگی به این پرونده و محاکمه الحسن، تلاش کرده است تا با اجرای عدالت، پیام واضحی در خصوص عدم تحمل خشونت‌های جنسیتی ارسال کند و در عین حال به بزه‌دیدگان این نوع خشونت‌ها فرصتی برای بازسازی و احقاق حقوقشان بدهد^۱ (International Criminal Court, 2020). این پرونده نشان‌دهنده نیاز به سیاست‌ها و رویکردهای اجتماعی است که بتواند حمایت‌های مؤثرتری از بزه‌دیدگان خشونت‌های جنسیتی فراهم کند و نهادهای اجتماعی و فرهنگی را به سوی کاهش این نوع خشونت‌ها سوق دهد.

یکی از نکات مهم در تحلیل علمی این پرونده، درک ارتباط میان ساختارهای قدرت و بزه‌دیدگی جنسیتی است. اعمال خشونت‌های جنسیتی در تیمبوکتو را نمی‌توان صرفاً به رفتارهای فردی یا گروهی تقلیل داد، بلکه باید آن را در چهارچوب یک ساختار ایدئولوژیک و اجتماعی گسترده‌تر تحلیل کرد. این خشونت‌ها در سایه باورها و ایدئولوژی‌هایی شکل گرفته‌اند که زنان را به‌عنوان ابزار یا کالا تعریف کرده و نقش‌های محدود و ازپیش‌تعیین‌شده‌ای برای آن‌ها قائل شده‌اند. در چنین شرایطی، خشونت‌های جنسیتی نه‌تنها برای سرکوب فردی، بلکه برای تحمیل هنجارهای اجتماعی و فرهنگی خاصی به جامعه مورد استفاده قرار گرفته است.

از جهت دیگر، تأثیر این خشونت‌ها بر ساختار عدالت کیفری است. پرونده الحسن فرصتی برای تأمل بر ظرفیت‌ها و محدودیت‌های دیوان کیفری بین‌المللی در رسیدگی به جنایات جنسیتی فراهم کرده است، اگرچه تلاش‌های دیوان برای احقاق حقوق بزه‌دیدگان قابل توجه است، اما چالش‌هایی نظیر اثبات تجاوز جنسی و خشونت جنسیتی در دیوان، کمبود شواهد کافی و موانع فرهنگی و اجتماعی در مشارکت بزه‌دیدگان همچنان مطرح هستند (Yousefi & Hasanzadeh Haghighi, 2022: 10). در تحلیل پرونده الحسن، نمی‌توان خشونت‌های جنسیتی را جدا از ساختارهای قدرت و ایدئولوژی‌های حاکم بررسی کرد. این جنایات نه‌تنها ابزاری برای سرکوب فردی، بلکه ابزاری برای تحمیل نظم اجتماعی خاصی بوده‌اند. از سوی دیگر، چالش‌های موجود در روند رسیدگی دیوان کیفری بین‌المللی نشان‌دهنده ضرورت اصلاح و تقویت مکانیسم‌های قضایی برای حمایت مؤثرتر از بزه‌دیدگان جنسیتی است. ناکافی بودن شواهد و موانع فرهنگی، مانعی جدی در مسیر اجرای عدالت محسوب می‌شود. در نتیجه، بهبود فرایندهای عدالت کیفری بین‌المللی مستلزم حساسیت بیشتر نسبت به نیازهای بزه‌دیدگان و تقویت سازوکارهای حمایتی است.

۲. بزه‌دیدگی فعال و منفعل خشونت جنسی در پرونده الحسن

بزه‌دیدگان جرایم بین‌المللی به صورت کلی به دو نوع فعال و منفعل تقسیم می‌شوند. یکی از مهم‌ترین عناصری که به منظور شناخت دقیق چگونگی تشکیل ایجاد رابطه میان بزه‌کاران و بزه‌دیدگان در بزه‌دیده‌شناسی مورد توجه قرار می‌گیرد، ویژگی‌های بزه‌دیدگان است. این ویژگی‌ها در جرم جنسی به طور ویژه‌ای موجب شتاب‌دهندگی بزه‌دیده در فرایند ارتکاب بزه می‌گردد (Farzipour & et al, 2021: 93-111). بزه‌دیدگی فعال به شرایطی اشاره دارد که در آن بزه‌دیده به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم در وقوع جرم نقش داشته یا آن را تسهیل کرده باشد. این نقش می‌تواند از طریق تحریک، تشویق یا رفتارهایی باشد که مجرم را به ارتکاب جرم ترغیب یا تصمیم‌گیری او را تحت‌تأثیر قرار دهد. این مفهوم که در نظریات بزه‌دیده‌شناسی کلاسیک، به‌ویژه آثار هانس فون هنتیک مطرح شده است، به تعامل میان بزه‌دیده و مجرم پرداخته و رابطه آن‌ها را در فرایند وقوع جرم تحلیل می‌کند (Von Hentig, 1948). تقسیم‌بندی بزه‌دیدگان به فعال و منفعل نشان‌دهنده نقش متفاوت آنان در فرایند وقوع جرم است. در آثار هانس فون هنتیک، تعامل میان بزه‌دیده و مجرم بررسی شده و تأکید می‌شود که رفتار بزه‌دیده می‌تواند به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم بر

1. https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/2024-06/2024-06-26-al-hassan-judgment-qa-eng.pdf?utm_source=chatgpt.com

تصمیم‌گیری مجرم تأثیرگذار باشد. این رویکرد به درک پیچیدگی‌های نقش بزه‌دیده در وقوع جرم کمک می‌کند و جنبه‌های تعاملی جرم را روشن می‌سازد.

بزه‌دیدگی منفعل در نقطه مقابل، به حالتی اشاره دارد که بزه‌دیده هیچ نقشی در تسهیل یا تحریک جرم ندارد و به‌طور کامل بزه دیده اقدامات مجرمانه است. بزه‌دیدگان منفعل اغلب در شرایطی قرار دارند که هیچ کنترلی بر اقدامات مجرم ندارند و صرفاً بزه دیده تصمیمات و اعمال او می‌شوند. برای نمونه، کودکانی که بزه دیده سوءاستفاده‌های جنسی می‌شوند یا افرادی که در مناطق جنگی مورد خشونت قرار می‌گیرند، اغلب به‌عنوان بزه‌دیدگان منفعل شناخته می‌شوند (Miers, 2004: 63). به عبارت دیگر، وضعیتی است که بزه‌دیده بدون هیچ نقشی در تحریک یا تسهیل جرم، صرفاً بزه دیده تصمیمات و اقدامات مجرم است. در این نوع بزه‌دیدگی، بزه‌دیدگان هیچ کنترلی بر شرایط ندارند و به‌طور کامل تحت تأثیر اعمال مجرمانه قرار می‌گیرند.

در خشونت جنسیتی، تمایز میان بزه‌دیدگی فعال و منفعل ابزار مفیدی برای تحلیل نقش بزه‌دیده و تأثیر ساختارهای قدرتی است که منجر به این خشونت می‌شوند. خشونت جنسیتی شامل اعمالی است که افراد را به دلیل هویت یا نقش جنسیتی‌شان هدف قرار می‌دهد و می‌تواند به شکل جسمی، روانی، جنسی یا اقتصادی رخ دهد. در جرایم جنسی و جنسیتی، بزه‌دیدگان ممکن است به‌طور فعال یا منفعل در فرایند جرم دخیل باشند؛ به‌عنوان مثال، انتخاب مکان‌های پرخطر یا تعامل پیش از وقوع جرم می‌تواند به بزه‌دیدگی فعال تفسیر شود. با این حال، این دیدگاه‌ها به دلیل احتمال «سرزنش بزه‌دیده» مورد انتقاد قرار گرفته‌اند، زیرا مسئولیت جرم بر عهده مرتکب است و نقش بزه‌دیده نباید برای کاهش گناهکاری مجرم به کار گرفته شود (Walklate, 2012: 37). همان‌طور که Walklate (۲۰۱۲) نیز تأکید می‌کند، استفاده از نقش بزه‌دیده برای کاهش گناهکاری مجرم، نه تنها غیرمنصفانه است، بلکه می‌تواند به «سرزنش بزه‌دیده» و تضعیف عدالت منجر شود. این نقد در پرونده الحسن، به‌ویژه در رابطه با حمایت ناکافی از بزه‌دیدگان و عدم توانایی در اثبات کامل نقش وی در برخی جنایات، مطرح شده است. از سوی دیگر، در موارد بزه‌دیدگی منفعل، بزه‌دیده هیچ نقشی در وقوع جرم ندارد و تنها به‌عنوان بزه دیده آسیب می‌بیند. برای مثال، بزه‌دیدگان تجاوز در مناطق جنگی یا افرادی که به اجبار وارد وضعیت‌هایی می‌شوند که امکان دفاع از خود را ندارند، نمونه‌های روشنی از بزه‌دیدگان منفعل در جرایم جنسیتی هستند. این وضعیت‌ها اغلب در شرایط جنگی یا اجتماعی خاصی رخ می‌دهند که در آن‌ها خشونت جنسی به‌عنوان ابزاری برای سرکوب یا کنترل به کار می‌رود (UN Women, 2020). بزه‌دیدگی منفعل در جرایم جنسیتی، به‌ویژه در شرایط جنگی و بحران‌های اجتماعی، نشان‌دهنده آسیب‌پذیری افرادی است که بدون اراده خود در معرض خشونت قرار می‌گیرند. در این موارد، بزه‌دیده نه تنها قربانی جرم، بلکه قربانی ساختارهای قدرتی است که از خشونت جنسی به‌عنوان ابزاری برای سرکوب استفاده می‌کنند. این نوع بزه‌دیدگی نیازمند توجه ویژه در سیاست‌های کیفری و حمایت‌های بین‌المللی است، زیرا اغلب با موانع حقوقی و فرهنگی در فرایند احقاق حقوق مواجه می‌شود. در نتیجه، مقابله با آن مستلزم تدوین سازوکارهایی برای حمایت مؤثرتر از بزه‌دیدگان و پیشگیری از تکرار چنین جرایمی است.

پرونده الحسن در دیوان کیفری بین‌المللی یکی از نمونه‌های برجسته بررسی بزه‌دیدگان خشونت جنسیتی در شرایط جنگی است. اقدامات او که تحت لوای قوانین شرعی اعمال می‌شدند، به‌طور گسترده‌ای به‌عنوان ابزاری برای سرکوب و کنترل جوامع محلی استفاده شدند.^۱

در این پرونده، خشونت جنسیتی به‌ویژه علیه زنان به‌عنوان تحمیل قوانین شرعی سخت‌گیرانه استفاده شد، درحالی‌که هیچ نقشی در وقوع این اتهامات نداشتند و صرفاً بزه دیده تفاسیر نادرست از قوانین بودند. همچنین گزارش‌ها نشان می‌دهد که برخی از بزه‌دیدگان مجبور به ازدواج‌های اجباری شدند که اغلب شامل تجاوز و خشونت جنسی مستمر بود. این موارد نشان‌دهنده بزه‌دیدگی منفعل است که در آن بزه‌دیدگان هیچ کنترلی بر شرایط خود نداشتند (United Nations High Commissioner for Refugees, 2021). بزه‌دیدگان خشونت جنسیتی پرونده الحسن در مبحث بعدی به صورت خاص بررسی خواهد شد.

1. International Criminal Court (ICC). Case No. ICC-01/12-01/18: Al-Hassan Ag Abdoul Aziz Ag Mohamed Ag Mahmoud.

در پرونده الحسن، بزه‌دیدگان خشونت جنسیتی به‌عنوان بخش مهمی از جمعیت آسیب‌دیده، در شرایطی متفاوت از بزه‌دیدگان سایر انواع خشونت قرار داشتند. یکی از ویژگی‌های بارز این پرونده، استفاده از خشونت جنسیتی به‌عنوان ابزاری برای تحمیل قوانین سخت‌گیرانه شرعی و سرکوب جمعیت، به‌ویژه زنان بود. این خشونت‌ها به اشکال مختلفی اعمال شدند که از جمله آن‌ها می‌توان به شلاق‌زدن زنان متهم به زنا و اجبار به رعایت پوشش‌های خاص اشاره کرد. در بسیاری از موارد، این زنان بزه دیده تفاسیر نادرست از قوانین مذهبی بودند و هیچ‌گونه کنترلی بر شرایط خود نداشتند، به‌طوری‌که می‌توان این موارد را در دسته بزه‌دیدگی منفعل قرار داد. دیوان کیفری بین‌المللی در بررسی این پرونده به‌وضوح به این نکته پرداخته است که بسیاری از این زنان، بدون هیچ نقشی در اعمال اتهام‌آمیز، تنها به‌دلیل جنسیت خود و تفاسیر تحمیلی، مورد خشونت قرار گرفتند (International Criminal Court, 2024a).

در مقابل، بزه‌دیدگان فعال در این پرونده شامل افرادی بودند که تلاش کردند با شرایط تحمیل‌شده مقابله کنند یا این خشونت‌ها را در محاکم بین‌المللی به ثبت برسانند. نمونه‌هایی از این بزه‌دیدگان زنانی بودند که با شهادت خود در دیوان کیفری بین‌المللی، ابعاد خشونت‌های اعمال‌شده را مستندسازی کرده و به بازنمایی رنج‌های بزه‌دیدگان کمک کردند. این افراد، هرچند در معرض فشارهای جسمی و روانی شدید قرار داشتند، با همکاری در فرایندهای قضایی، نقشی کلیدی در توجه جامعه بین‌المللی به جنایات جنسیتی و شناسایی آن به‌عنوان بخشی از جنایات علیه بشریت ایفا کردند (International Criminal Court, 2024b). یکی از نمونه‌های بارز بزه‌دیدگی منفعل در پرونده الحسن، زنان و دختران هستند که این افراد اغلب نه‌تنها با محدودیت‌های شدید اجتماعی و مذهبی مواجه بودند، بلکه مجبور به تحمل خشونت‌های جنسی مستمر در چهارچوب خشونت‌های خانگی شدند. گزارش‌های دیوان کیفری بین‌المللی نشان می‌دهد که این نوع خشونت‌ها به‌طور گسترده به‌عنوان ابزاری برای سرکوب و تثبیت قدرت گروه‌های مسلح مورد استفاده قرار گرفت و در بسیاری از موارد، بزه‌دیدگان هیچ راهی برای گریز از این شرایط نداشتند (International Criminal Court, 2024c).

در عین حال، بررسی بزه‌دیدگان فعال نشان می‌دهد که برخی از زنان با وجود تمامی فشارها و تهدیدها، توانستند تجربیات خود را به ثبت برسانند و از طریق ارائه شهادت به دیوان، در تحقق عدالت مشارکت داشته باشند. این مشارکت‌ها نه‌تنها به شناسایی ابعاد گسترده خشونت‌های اعمال‌شده کمک کرد، بلکه مسیر را برای شناسایی بزه‌دیدگی جنسیتی به‌عنوان بخشی از جنایات جنگی و جنایات علیه بشریت هموار ساخت. دیوان کیفری بین‌المللی در روند رسیدگی به پرونده الحسن به نقش این شهادت‌ها در تقویت پرونده‌سازی و برجسته‌سازی اهمیت توجه به بزه‌دیدگان جنسیتی اشاره کرده است (International Criminal Court, 2024d). تحلیل وضعیت بزه‌دیدگان در این پرونده نشان می‌دهد که تفکیک میان بزه‌دیدگی فعال و منفعل می‌تواند ابزاری مفید برای درک بهتر پویایی‌های خشونت جنسیتی و شناسایی نیازهای خاص هر گروه از بزه‌دیدگان باشد. بزه‌دیدگان منفعل که اغلب هیچ کنترلی بر شرایط خود ندارند، نیازمند حمایت ویژه برای بازتوانی و بازگشت به زندگی عادی هستند. از سوی دیگر، بزه‌دیدگان فعال، با وجود فشارهای مضاعف، می‌توانند از طریق مشارکت در فرایندهای قضایی و ارائه شهادت، به برقراری عدالت و مستندسازی خشونت‌های اعمال‌شده کمک کنند. این تحلیل‌ها به دیوان کیفری بین‌المللی کمک کرده است تا درک جامع‌تری از ابعاد بزه‌دیدگی جنسیتی در منازعات مسلحانه به دست آورده و راهبردهای مؤثرتری برای حمایت از بزه‌دیدگان طراحی کند.

۳. پیامدهای خشونت جنسیتی پرونده الحسن

این پرونده پیامدهای روان‌شناختی ویرانگر درگیری‌های مسلحانه بر جمعیت غیرنظامی، به‌ویژه زنان و همچنین رابطه پیچیده بین آسیب‌های فردی و پویایی‌های اجتماعی جامعه را برجسته می‌کند. در دوران اشغال انصارالدین، تدابیر سخت‌گیرانه کنترل اجتماعی بر رفتار جمعیت غیرنظامی، به‌ویژه رفتار زنان، تحت تفسیری سخت‌گیرانه از قوانین شریعت تحمیل شد. این سازوکارها شامل ساختارهای حکومتی رسمی مانند نیروی پلیس شریعت و همچنین فشارهای غیررسمی اجتماعی بود که از طریق ترس از مجازات و انگ‌زنی جامعه، اطاعت را تحمیل می‌کردند (Kizilhan & Neumann, 2020: 540). این تحمیل‌ها نه‌تنها آسیب‌های جسمی و

روان‌شناختی فوری وارد کردند، بلکه موانع بلندمدتی برای نظم اجتماعی ایجاد کردند و مشکلاتی مانند اختلال استرس پس از سانحه را در میان بازماندگان تشدید کردند و تلاش‌های بازپایی را پیچیده‌تر ساختند.^{۳۲۱}

علاوه بر تأثیرات روان‌شناختی، پیامدهای اجتماعی خشونت جنسیتی بر بزه‌دیدگان جنسیتی پرونده الحسن و جامعه بسیار عمیق است که از رهگذر سازوکارهای اجتماعی به وقوع پیوسته است؛ سازوکارهای کنترل اجتماعی نقش حیاتی در تنظیم رفتار فردی در یک جامعه ایفا می‌کنند. این سازوکارها را می‌توان به دو دسته مستقیم و غیرمستقیم تقسیم کرد. کنترل اجتماعی مستقیم اغلب شامل تأثیرات فوری از سوی اعضای خانواده و جامعه است، درحالی‌که کنترل اجتماعی غیرمستقیم شامل نهادهای اجتماعی گسترده‌تر مانند سیستم‌های آموزشی و رسانه است که هنجارها و ارزش‌های فرهنگی را ایجاد می‌کنند (Yalcinoz, 2022: 100-110). بزه‌دیدگان علاوه بر آسیب‌های جسمی و روانی، با پیامدهایی چون انزوای اجتماعی، طرد خانوادگی و از دست‌دادن موقعیت‌های اقتصادی و اجتماعی مواجه می‌شوند. این پیامدها با تشدید حس شرم و انگ اجتماعی، چرخه‌ای از محرومیت و ناتوانی را ایجاد می‌کنند که بازگشت بزه‌دیدگان به زندگی عادی را دشوار می‌سازد (Matos & Gonçalves, 2019: 20-25; Nhassengo & et al, 2021: 346; Torres García & et al, 2021: 35-42). پیامدهای اجتماعی خشونت‌های جنسیتی فراتر از آسیب‌های فردی، سازوکارهای طرد و انزوای ساختاری را بازتولید می‌کند که موجب نهادینه‌شدن تبعیض در سطوح اقتصادی، فرهنگی و سیاسی می‌شود. این فرایند با تشدید شرم و انگ اجتماعی، نقش بزه‌دیدگان را به حاشیه رانده و فرصت‌های بازگشت به جامعه را محدود می‌کند. چنین چرخه‌ای در سطح کلان به تضعیف همبستگی اجتماعی و تعمیق نابرابری‌ها منجر می‌شود.

پرونده الحسن به‌وضوح تأثیرات فرهنگی عمیق خشونت‌های جنسیتی را در تیمبوکتو نشان می‌دهد. اجرای قوانین سخت‌گیرانه مذهبی توسط گروه‌های مسلح، زنان را از حقوق اولیه‌شان محروم کرد و این محرومیت به تدریج به بخشی از هنجارهای پذیرفته‌شده فرهنگی تبدیل شد. این روند باعث شد که نابرابری‌های جنسیتی در جامعه نهادینه شده و مقاومت در برابر آن‌ها دشوارتر شود (International Criminal Court, 2024a). برای مقابله با این وضعیت، تغییر نگرش‌های فرهنگی و اجتماعی از طریق برنامه‌های آگاهی‌بخشی و آموزش حقوق زنان ضروری است. پرونده الحسن همچنین بر نقش عدالت کیفری بین‌المللی در ارسال پیام‌های قاطع در برابر خشونت‌های جنسیتی تأکید می‌کند. این عدالت باید نه تنها مجازات مرتکبان، بلکه بازسازی اجتماعی و روان‌شناختی بزه‌دیدگان را نیز دربر گیرد (International Criminal Court, 2024b).

پرونده الحسن نشان می‌دهد که خشونت‌های جنسیتی نه تنها محصول شرایط آنی جنگ، بلکه ریشه در ساختارهای فرهنگی و اجتماعی دارد که نابرابری‌های جنسیتی را تقویت می‌کنند. برای مقابله با این وضعیت، اصلاحات فرهنگی و آموزشی در کنار اقدامات کیفری ضروری است. عدالت کیفری بین‌المللی باید علاوه بر مجازات مرتکبان، به حمایت از بزه‌دیدگان و بازسازی اجتماعی بپردازد. در نهایت، ترکیب سیاست‌های پیشگیرانه و پاسخ‌های قاطع قضایی می‌تواند در کاهش خشونت‌های جنسیتی و حمایت از حقوق زنان مؤثر باشد.

نتیجه‌گیری

این مقاله با رویکرد بزه‌دیده‌شناختی به بررسی ابعاد خشونت جنسیتی در پرونده الحسن و چالش‌های عدالت کیفری بین‌المللی در مواجهه با این جرایم پرداخته است. در این پژوهش تلاش شد تا با تحلیل داده‌های مستند پرونده و مبانی نظری مرتبط، به پرسش‌های کلیدی درباره تضمین عدالت برای بزه‌دیدگان خشونت جنسیتی پاسخ داده شود. مطالعه نشان داد که اعمال خشونت‌های جنسیتی در تیمبوکتو توسط الحسن و سایر نیروهای تحت فرمان وی، علاوه بر پیامدهای جسمی و روانی، موجب فروپاشی ساختارهای اجتماعی و کاهش اعتماد عمومی به نظام عدالت کیفری شد.

1. https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/CR2009_01517.PDF.

2. <https://www.icc-cpi.int/court-record/icc-01/12-01/18-767-corr-red>.

3. https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/CR2017_06891.PDF.

یافته‌ها بیانگر آن است که نظام عدالت کیفری بین‌المللی در پرونده الحسن با چالش‌های جدی در اثبات خشونت‌های جنسیتی مواجه بود. این چالش‌ها ناشی از کمبود شواهد کافی، ترس و شرم بزه‌دیدگان از ارائه شهادت، انگ‌زنی اجتماعی و موانع فرهنگی برای مشارکت آنان در فرایند قضایی بود. همچنین حذف بخش عمده‌ای از اتهامات مرتبط با خشونت‌های جنسیتی توسط دیوان به دلیل نگرانی از طولانی‌شدن روند دادرسی، به تضعیف عدالت برای بزه‌دیدگان منجر شد. ناکامی در اثبات بسیاری از اتهامات خشونت جنسیتی، بیانگر نیاز به بازنگری در فرایندهای جمع‌آوری و مدیریت شواهد و ارائه حمایت‌های موثرتر برای مشارکت امن بزه‌دیدگان است.

نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که پرونده الحسن فرصتی برای تأمل بر ضعف‌ها و ظرفیت‌های نظام عدالت کیفری بین‌المللی در برخورد با خشونت‌های جنسیتی فراهم کرده است. توجه به رویکردهای حساس به جنسیت، به‌کارگیری ابزارهای نوآورانه برای مستندسازی شواهد و تدوین سیاست‌های حمایتی می‌تواند به بهبود این نظام و تحقق عدالت واقعی برای بزه‌دیدگان خشونت جنسیتی منجر شود.

الحسن در نهایت به ۱۰ سال حبس به دلیل شکنجه و اعمال غیرانسانی محکوم شد. وی همچنین از بزه‌دیدگان طلب بخشش کرده است، اما این مسئله نمی‌تواند خلأ ناشی از عدم موفقیت در محکومیت وی برای جنایات گسترده خشونت جنسیتی را جبران کند. این موضوع نشان‌دهنده چالش‌های عمیق در نظام عدالت کیفری بین‌المللی است و بر ضرورت بهبود سازوکارهای قضایی و تحقیقاتی برای مقابله مؤثرتر با چنین جنایاتی تأکید دارد. همچنین این حکم می‌تواند در مسیر بازسازی اجتماعی و تحقق عدالت برای بزه‌دیدگان نقطه عطفی جدی باشد.

در پاسخ به پرسش‌های اصلی این تحقیق که چگونه می‌توان عدالت مؤثر و جامعی برای بزه‌دیدگان خشونت جنسیتی تضمین کرد، می‌توان گفت که ترکیب اسناد متقن، استفاده مناسب از شهادت‌های بزه‌دیدگان و به‌کارگیری رویکردهای حساس به جنسیت در تمامی مراحل دادرسی می‌تواند شناسایی و اثبات جنایات را بهبود بخشد. همچنین برای پاسخ به دومین پرسش اصلی، می‌توان اینگونه جوال داد که نظام عدالت کیفری بین‌المللی در پرونده الحسن با چالش‌های اثبات خشونت‌های جنسیتی به دلیل کمبود شواهد مستند، ترس بزه‌دیدگان از شهادت، و موانع فرهنگی مواجه شد. حذف بخش عمده‌ای از اتهامات برای تسریع دادرسی نیز موجب تضعیف عدالت کیفری در برخورد با این جنایات گردید.

با این حال، محدودیت‌های تحقیق در این پرونده شامل حجم گسترده اسناد و شواهد، و عدم موفقیت در اثبات برخی از اتهامات مرتبط با خشونت جنسیتی است. این موارد به کمبود ابزارهای کافی برای بررسی عمیق‌تر چنین جنایاتی و توجه به ابعاد نامحسوس‌تر خشونت، مانند آسیب‌های روانی و اجتماعی، اشاره دارد. این موضوع نشان می‌دهد که برای تقویت عدالت بین‌المللی، نیاز به توسعه ابزارهای قضایی و تحقیقاتی جدید و حساس‌تر وجود دارد.

بر این اساس، جهت حل مشکلات موجود در این زمینه، پیشنهاد می‌شود:

۱- ایجاد واحدهای تخصصی جمع‌آوری شواهد خشونت جنسیتی:

با توجه به چالش‌های اثبات این جرایم، ایجاد واحدهای تخصصی در دیوان کیفری بین‌المللی که از متخصصان حوزه جرم‌شناسی، روان‌شناسی و جرم‌یابی دیجیتال تشکیل شده باشد، می‌تواند به مستندسازی دقیق‌تر و جمع‌آوری شواهد معتبر کمک کند. این واحدها باید به ابزارهای پیشرفته و آموزش‌های تخصصی مجهز شوند.

۲- استفاده از شهادت‌های محرمانه و جلسات غیرعلنی:

برای کاهش ترس بزه‌دیدگان از انگ اجتماعی و تهدیدهای احتمالی، برگزاری جلسات غیرعلنی و استفاده از سامانه‌های شهادت از راه دور با هویت پنهان توصیه می‌شود. این اقدام مشارکت بزه‌دیدگان در فرایند قضایی را تسهیل کرده و به اثبات جرایم کمک خواهد کرد.

۳- تدوین دستورالعمل‌های قضایی حساس به جنسیت: طراحی و انتشار دستورالعمل‌های اجرایی برای قضات و دادستان‌ها درباره نحوه برخورد با پرونده‌های خشونت جنسیتی، شامل نحوه ارزیابی شواهد غیرمستقیم و درک ابعاد روانی و اجتماعی این جرایم، می‌تواند به تصمیم‌گیری دقیق‌تر و عادلانه‌تر منجر شود.

۴- تأسیس مراکز بازتوانی بزه‌دیدگان در مناطق بحران‌زده: با همکاری نهادهای بین‌المللی، تأسیس مراکز حمایتی در مناطق بحرانی مانند تیمبوکتو که خدمات مشاوره روان‌شناختی، حمایت اجتماعی و آموزش مهارت‌های اقتصادی به بزه‌دیدگان ارائه می‌دهند، ضروری است. این مراکز باید علاوه بر بازتوانی فردی، به بازسازی جایگاه اجتماعی بزه‌دیدگان نیز بپردازند.

پرونده الحسن نه تنها تأثیری ماندگار بر توسعه عدالت کیفری بین‌المللی داشته است، بلکه نشان‌دهنده ضرورت تحلیل‌های عمیق‌تر و سیاست‌گذاری‌های کارآمدتر برای مقابله با خشونت‌های جنسیتی در سطح جهانی است.

References:

- Bagherinejad, Z. (2016). Protection of Witnesses (In Iranian, French Law, and International Documents). Tehran: Khorsandi Publications. [In Persian]
- Brown, J., Bradley, P., & Hall, R. (2010). Impact of Gender-Based Violence on Victims' Psychological and Social Well-being, *Journal of Gender Studies*, 19(3), 243-258.
- Brown, J., Horvath, M.A., & Kelly, L. (2016). Impact of Gender-Based Violence on Mental Health: A Review of the Evidence, Edited by Horvath, M.A., & Rape, B.J, In: *Challenging Contemporary Thinking*, London: Routledge, p.18-35.
- Clarke, R.V. & Newman, G.R. (2005). *Designing Out Crime from Products and Systems: Crime Prevention Studies*, Vol. 18. Monsey (New York): Criminal Justice Press
- Clay-Warner, J., & Edgemon, T.G. (2020). Feminist Approaches to Victimology. In the *Emerald Handbook of Feminism, Criminology and Social Change*, Bingley: Emerald Publishing Limited, p.35-50.
- Cloninger, S., Navarro, J.N., Marcom, K., & Higgins, G. (2023). *Victimology: An Active Learning Approach*. Translated by Hanieh Hazar Sadatani, Mehrdad Rajian Asli, Arjang Jalili, Tahmoures Pishiriyeh, and Tahmineh Shahpouri. 1st edition, Tehran: Negahe Moaser.
- Díeguez, O. (2016). *The Concept of Victimhood in International Criminal Law*, Oxford: Oxford University Press.
- Duxbury, W.S. (2023). *Contemporary Critical Criminology*. Translated by Rajian Asli, Mehrdad, and Daneshnari, Hamidreza. Single volume, 1st edition, Tehran: Dadgostar. [In Persian]
- Farzipour, H., Rayejian Asli, M., & Darabi, SH. (2021). "Sexual Victimization in the light of Victim Precipitation Theory: With a Case Study on Sexual Offences Cases", *Journal of Legal Research*, 20(46), 93-111. [In Persian]
- Human Rights Watch. (1996). *Shattered Lives: Sexual Violence during the Rwandan Genocide and Its Aftermath*.
- Human Rights Watch. (1996). *Shattered Lives: Sexual Violence during the Rwandan Genocide and its Aftermath*.
- International Criminal Court. (1998). Rome Statute of the International Criminal Court, Adopted in Rome on 17 July 1998. Available at: <https://www.icc-cpi.int/>.
- International Criminal Court. (2020a). Al-Hassan Case Summary. Retrieved from: <https://www.icc-cpi.int>
- International Criminal Court. (2020b). Testimonies and Evidence. Retrieved from: <https://www.icc-cpi.int>.
- International Criminal Court. (2024a). Al-Hassan Case Summary, Retrieved from <https://www.icc-cpi.int>.
- International Criminal Court. (2024b). Testimonies from Victims in Al-Hassan Case, Retrieved from <https://www.icc-cpi.int>.
- International Criminal Court. (2024c). Al-Hassan Trial Proceedings, Retrieved from <https://www.icc-cpi.int>.

- International Criminal Court. (2024d). Al-Hassan Case Documentation, Retrieved from <https://www.icc-cpi.int>.
- International Criminal Tribunal for Rwanda (ICTR). (1999). Prosecutor v. Jean-Paul Akayesu.
- International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia (ICTY). (2001). Prosecutor v. Kunarac, Kovac and Vukovic.
- Kelly, L., & Radford, J. (1990). "Nothing Really Happened: The Invalidation of Women's Experiences of Sexual Violence", *Critical Social Policy*, 10(30), 39-53. doi: 10.1177/026101839001003003.
- Kizilhan, J.I., & Neumann, J. (2020). "The Significance of Justice in the Psychotherapeutic Treatment of Traumatized People after War and Crises", *Frontiers in Psychiatry*, 11, 540. doi: 10.3389/fpsyt.2020.00540.eCollection 2020.
- Manjoo, R., & McRaith, C. (2011). "Gender-Based Violence and Justice in Conflict and Post-Conflict Areas", *Cornell Int'l LJ*, 44(1), 11-31.
- Matos, M., & Gonçalves, M. (2019). "Sleep and Women Intimate Partner Victimization: Prevalence, Effects and Good Practices in Health Care Settings", *Sleep Science*, 12(1), 35-42. doi: 10.5935/1984-0063.20190057.
- Miers, D. (2004). *Regulating Compensation for Victims of Crime: Beyond Restitution*, Oxford: Oxford University Press.
- Ministry of Justice France. (2020). *French Penal Code: Violence and Harassment Laws*.
- Moghim, M. (2012). "Police Crime Prevention with an Emphasis on Routine Activity Theory." *Danesh Entezami Semnan*, Vol. 2, No. 3, pp. 21-53. [In Persian]
- Nhassengo, S.K., Matsinhe, S.O., Jethá, E., & Laflamme, L. (2021). "Circumstances and Consequences of Violence-Related Injuries Presenting at Hospital. A Study at the Pediatric Emergency and Forensic Medicine Units of Maputo Central Hospital, Mozambique", *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(22), 12125. doi: 10.3390/ijerph182212125.
- Office of the High Commissioner for Human Rights (OHCHR). (2014). *Gender-Based Violence and the Law*.
- Pinsky, D. (2009). *Gender and Transitional Justice*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Stemple, L. (2009). "Male Rape and Human Rights", *Hastings Law Journal*, 60(3), 605-647.
- Torres García, A.V., Vega-Hernández, M.C., Antón Rubio, C., & Pérez-Fernández, M. (2021). "Mental Health in Women Victims of Gender Violence: Descriptive and Multivariate Analysis of Neuropsychological Functions and Depressive Symptomatology", *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(1), 346. doi: 10.3390/ijerph19010346.
- UN Women. (2020). *Progress of the World's Women 2020: Gender Equality in Crisis*.
- United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR). (2021). *Sexual and Gender-Based Violence Prevention and Response in Conflict Zones*.
- United Nations. (1993). *Declaration on the Elimination of Violence against Women*.
- Von Hentig, H. (1948). *The Criminal and His Victim: Studies in the Sociobiology of Crime*, Yale: Yale University Press.
- Walker, S., & Bonks, T. (2019). "Cultural Factors and Gender-Based Violence: A Sociological Perspective", *Journal of Gender Studies*, 28(4), 457-470.
- Walklate, S. (2012). *Handbook of Victims and Victimology*, London: Routledge.
- Yalcinoz-Ucan, B., Zilney, L., Zientarska-Kayko, A., Ireland, T., & Browne, D.T. (2022). "Examining the Effectiveness of Psychological Interventions for Marginalised and Disadvantaged Women and Individuals Who Have Experienced Gender-Based Violence: Protocol for a Scoping Review", *BMJ Open*, 12(7), e060479. doi: 10.1136/bmjopen-2021-060479.
- Yousefi, M., & Hasanzadeh Haghighi, M. (2022). *The International Criminal Court's Approach to Protecting the Security of Witnesses in the Al-Hassan Aq Abdulaziz Case and Comparing it with the Recently Approved Iranian Criminal Procedure Code*, Qom: The Third National Conference of Jurisprudence, Law and Islamic Sciences. [In Persian]

استناد به این مقاله:

باقری نژاد، زینب و اسماعیل زاده، عارف (۱۴۰۴)، «خوانش بزه‌دیده‌شناختی پرونده الحسن در دیوان کیفری بین‌المللی؛ بازتابی از خشونت جنسیتی»، پژوهشنامه حقوق کیفری، دوره ۱۶، پیاپی ۳۲، صص. ۲۳-۳۸

Doi: 10.22124/jol.2025.29428.2555

Copyright:

Copyright for this article is transferred by the author(s) to the journal, with first publication rights granted to *Criminal Law Research*. This is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

